

PROFESSIONAL TA'LIM MUAMMOLARINING NAZARIY TAHLILI

Jo'rayeva Gulxayo Sabirovna

Nordik xalqaro universiteti magistr-talabasi

ARTICLE INFO

Received: 22th January 2024

Accepted: 22th January 2024

Online: 22th January 2024

KALIT SO'ZLAR

professional ta'lim, ta'lim,
kasbiy ta'lim, pedagogik, ta'lim
jarayoni, davlat ta'lim standarti,
bozor iqtisodiyoti, tarbiya,
kasbiy kompetensiya, kasbiy
faoliyat.

ANNOTATSIYA

Professional ta'lim muammolarini nazariy tahlil qilganda, davlat qonunchiligi va standart talablari bilan belgilanadigan kontseptual asoslarga asoslanishi kerak bo'lgan, o'quv jarayonini boshqarish tizimini qayta ko'rib chiqish zarurligini aniqlashga imkon beradi. Professional ta'lim tadqiqotlarining nazariy tahlili bu erdagi muammosi va uning echimlariga qanchalik chuqur e'tibor berilishini aniqlashga imkon beradi.

Professional ta'limi tizimini modernizatsiya qilish sharoitida muassasalar rahbarlari oldiga ta'limining Davlat ta'lim standarti (keyingi o'rinlarda – DTS)da belgilangan talablarga javob beradigan natijalarga erishish uchun ta'lim jarayonini tashkil etish bo'yicha yangi vazifalar qo'yilmoqda. Ushbu turdagi muammolarni hal qilish professional ta'lim tashkilotlarda o'quv jarayonini boshqarish tizimiga yangi, ortib borayotgan talablarni qo'yadi va o'quv faoliyatida o'quv jarayonini rejalashtirish va amalga oshirishda boshqaruv qarorlarini qabul qilish amaliyotiga yondashuvni o'zgartirish zarurligini belgilaydi, bu esa mehnat bozori talablari va ta'lim xizmatlari iste'molchilarining talablarini to'liq qondiradi.

Professional ta'lim tashkilotlarining rivojlanishi va faoliyatining boshqaruvi "ta'lim sifati va samaradorligini, innovatsion komponentni, mintaqaviy biznes va iqtisodiyotni mustahkamlash, ta'limning turli darajalari o'rtasidagi hamkorlikni oshirish maqsadida ta'lim tizimidagi o'zgarishlarga faol javob berishi kerak." [1]. Shu munosabat bilan professional ta'lim muammolarini nazariy tahlil qilish zarur.

Professional ta'lim bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarni nazariy tahlil qilinganda, bugungi kunda professional ta'lim muammosiga katta e'tibor berilayotganligi aniqlandi.

Professional ta'limning uzluksizligi masalalari B.S.Gershunskiy, T.P. Shamova asarlarida ko'rib chiqilgan;

P.R.Atutova, S.Ya.Batisheva, S.G.Vershlovskiyning tadqiqotlari mehnat ta'limi va shu orqali yoshlarni tarbiyalash muammolariga bag'ishlangan;

E.F.Zeer, A.Ya.Nain, A.Ya.Jurkin o'z asarlarida shaxslarni kasbiy tayyorlash yo'nalishlari haqida ta'kidlab o'tgan bo'lib, V.I.Kondruxa, F.N.Klyueva, S.A.Maxnovskiy va boshqalarning tadqiqotlari professional ta'lim

muassasalari talabalarining kasbiy tayyorgarliklari mazmuniga bag'ishlangan.

Olimlarning tadqiqot ishlarida professional ta'lim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish masalalari muhokama qilinadi, ya'ni:

- ijodiy faoliyat va o'qituvchining pedagogik mahorati, ta'lim tashkilotlari rahbarlarining kasbiy mahorati o'rtasidagi bog'liqlik (L.A.Baykova, V.I. Zagvyazinskiy), N.V.Kuzmina, Y.L.Lvova, V.V.Popov, I.P.Rachenko, V.A.Suxomlinskiy va boshqalar);

- professional ta'lim amaliyotiga pedagogika nazariyasini joriy etish (G.G.Ibragimov, V.N.Kabush, I.P.Kartashov, V.N.Kotlyar, V.V.Kraevskiy va boshqalar);

- professional ta'lim tashkilotlari o'qituvchilari va talabalarining malakaviy amaliyotiga mehnatni ilmiy tashkil etish tamoyillarini joriy etish (Yu.K.Babanskiy, V.D.Lutanskiy, S.Yu.Malgina, M.M.Potashnik, P.G.Pshebilskiy va boshqalar);

- professional ta'lim tizimi faoliyatining mazmun jihati nazariyasini ishlab chiqish (T.G.Braje, J.L.Vitlin, R.G.Garifullin, V.M.Demin, M.M.Zaborshchikova, V.E.Kovlyakova, N.A.Kutorgo, N.N.Lobanova, V.E.Peron, A.E.Mavron, E.V.Pershanina, S.P.Polutina, L.A.Simonova, T.M.Simonova, E.K.Turkina, S.S.Firaner va boshqalar).

Ko'rib chiqilayotgan masalaga bag'ishlangan tadqiqotlarda "ta'lim jarayoni" tushunchasining boshqacha talqini mavjudligi sababli, ushbu ish uchun uning semantikasini aniqlab olish kerak.

G.M. Qodjaspirovaning pedagogik lug'atida ta'kidlashicha, "ta'lim jarayoni" tushunchasi "davlat ta'lim standartiga muvofiq ta'lim, tarbiya va shaxs kamoloti muammolarini hal qilishga qaratilgan ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash jarayonlari yig'indisi" [2] deb qaraladi.

M.Yu.Oleshkov va V.M. Uvarov ta'lim jarayonini "shaxsning shaxs sifatida rivojlanishini ta'minlaydigan, maqsadli ta'lim va tarbiyaning shaxsiy ahamiyatli usullarini qo'llash orqali har bir o'quvchining sub'ektiv tajribasini ochib berish va undan foydalanishga asoslangan dialektik o'zaro bog'liq bo'lgan kognitiv faollik va o'qitish tizimi" deb ta'riflaydi [3].

S.M. Vishnyakova "Kasb-hunar ta'limi. Asosiy tushunchalar, atamalar, aktual leksika" deb nomlangan ishida ta'lim jarayonining mazmunini "ijtimoiy-madaniy tajribani uzatish va rivojlantirish, shuningdek uni boyitish qobiliyatini shakllantirish" sifatida aks ettiradi. Svetlana Markovna "ta'lim jarayoni" ta'lim yoki pedagogik jarayondan ko'ra kengroq tushuncha bo'lib rasmiy va norasmiy ta'lim bilan bog'liq va ta'lim zinapoyasining ko'tarilish pog'onasidan o'tishi bilan u yoki bu yo'l bilan bog'liq bo'lgan voqeliklarning umumiyligini aks ettirishini ta'kidlaydi" [4].

"Ta'lim jarayoni" tushunchasini aniqlaganda shuni hisobga olish kerakki, "O'zbekiston Respublikasida ta'lim to'g'risida"gi qonunda ta'lim "ta'lim va tarbiyaning yagona maqsadli jarayoni" deb atalib u "Shaxsning intellektual, ma'naviy, axloqiy, ijodiy, jismoniy va (yoki) kasbiy rivojlanishi uchun, uning

ta'lim ehtiyojlari va manfaatlarini qondirish uchun ma'lum hajmdagi va murakkablikdagi bilim, qobiliyat, ko'nikma, qadriyatlar, tajriba va kompetentsiyalar yig'indisi" deb tushuniladi [5].

Shuni ham ta'kidlash joizki, professional ta'limning davlat ta'lim standartlari "ma'lum bir darajadagi ta'lim, kasb, mutaxassislikga qo'yiladigan majburiy talablar majmuining natijasini tavsiflaydi shuningdek, mutaxassisning kasbiy faoliyatning muayyan turlarini bajarishga tayyorligini tavsiflovchi bilim, ko'nikma, amaliy tajriba, umumiy va kasbiy kompetensiyalar hajmini belgilaydi [5].

Shunday qilib, ushbu tadqiqotda "ta'lim jarayoni" davlat hujjatlariga muvofiq bilim, ko'nikma, amaliy tajribani uzatish va o'zlashtirishga qaratilgan ta'lim xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha harakatlar majmui sifatida tushuniladi, bu esa kasbiy faoliyat, shuningdek, fuqarolar va mehnat bozorining ta'lim ehtiyojlari va manfaatlarini qondirishni amalga oshirishga imkon beradi.

Professional ta'lim muammolariga bag'ishlangan tadqiqotlarda mamlakatimiz iqtisodiyotida katta o'zgarishlar ro'y berganligi va rejali ta'limdan bozorga o'tganligi munosabati bilan professional ta'limni isloh qilish zarurati asoslab berilgan, bu esa uni mintaqa iqtisodiyotining yangi talablarga muvofiq o'zgartirish imkonini beradi.

V.I. Kondrux, S.A. Maxnovskiy o'z asarlarida "turli darajadagi kasbiy ta'limning holati uning tarkibiy qismlarining ba'zi bir nomuvofiqligi, masalan, kasbiy ta'limning uzluksizligi tamoyilining buzilishi bilan tavsiflanadi" deb ta'kidlaydi [6].

Shuningdek, professional ta'lim tizimidagi salbiy tendentsiyalar qatoriga amaliyotchi-tadqiqotchilar "hali ham professional ta'limda bo'lajak mutaxassisni shakllantirish jarayoni markaziga pedagogik jarayonlarning o'ziga xos ob'yekti bo'lib turgan o'quvchi shaxsi qo'yilmaganligini ham kiritishadi" [7]. Professional ta'limdagi muammolarni aniqlash uchun professional ta'lim tizimining rivojlanishini tahlil qilish zarur.

Professional ta'lim tashkilotlaridagi o'quv jarayonining xususiyatlarini tahlil qilish bizga ushbu jarayonni isloh qilish yo'nalishini, ya'ni talabalarning o'quv jarayonini "ijtimoiy tartib, ijtimoiy ehtiyojlar, talablarga va mintaqaning madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olishning maksimal darajasida mos ravishda qayta qurish" imkonini beradi.

Professional ta'lim tizimini muvaffaqiyatli rivojlantirishning asosiy sharti "mehnat bozorining zamonaviy talablaridan kelib chiqqan holda professional ta'lim tuzilmasi va mazmunini majburiy qayta ko'rib chiqish va professional ta'lim boshqaruvini modernizatsiya qilish" ekanligi belgilab qo'yildi. Shu bilan birga, professional ta'lim tizimida boshqaruvni o'zgartirish "barcha boshqa yo'nalishlarning amalga oshirilishini ta'minlashga qodir bo'lgan strategiyaning tizimni tashkil etuvchi vazifasi sifatida" tushuniladi.

Professional ta'lim tizimida mutaxassislarni samarali tayyorlash uchun tizimning kadrlar salohiyatiga muhim o'rin berilgan. Shuningdek, pedagogik kadrlar tomonidan yangi ta'lim texnologiyalarini, jumladan, ishlab chiqarish

texnologiyalarini doimiy takomillashtirish va o'zlashtirish orqali kasbiy ta'limning yangi darajasini shakllantirish mumkinligi qayd etilgan. Ta'lim tashkiloti professor-o'qituvchilari malakasini oshirishda o'qituvchilarni ish joyida o'qitish imkoniyatlari, shuningdek, iqtisodiyotning real sektori xodimlarini pedagogik faoliyatga jalb qilish imkoniyatlari ham ko'rib chiqilishi kerak.

Mutaxassislar tayyorlashning yangi tizimida o'ziga qo'yilgan ishlab chiqarish vazifalarini bajarishga tayyor bo'lgan mutaxassisni tayyorlash samaradorligini oshirish uchun amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim ulushini oshirishga katta e'tibor qaratish lozim.

Professional ta'lim tizimida davlat qonunchiligiga muvofiq, ta'lim muassasalari oldida Davlat standarti va "O'zbekiston Respublikasida ta'lim to'g'risida"gi qonun, shuningdek mehnat bozorlari talablariga muvofiq samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi ta'lim muassasalarining tashkiliy tuzilmasini tahlil qilish zaruriyati paydo bo'ldi. Shuningdek, ta'lim tashkilotining funktsional tuzilmasidan jarayonli tuzilmaga o'tish davrida ta'lim tashkilotlari faoliyatini yangi sharoitlarda amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish kerak, xususan:

1) yetakchi boshqaruv faoliyatini aniqlash, ta'lim tashkilotining asosiy jarayonlarini shakllantirish va tavsiflash, jarayonlar samaradorligi mezonlarini ishlab chiqish;

2) jarayonlarni boshqarish doirasida ta'lim tashkilotlarining tashkiliy va boshqaruv tuzilmasini loyihalash;

3) ta'lim tashkilotining funktsional tuzilmasidan jarayonli tuzilmaga o'tishni uslubiy va me'yoriy ta'minlash:

- "Pedagogik xodimlarning mehnati va ish haqini tashkil etish to'g'risidagi nizam" loyihasini ishlab chiqish va hokazo.

- ta'lim tashkiloti shtat jadvali loyihasini ishlab chiqish.

- pedagog kadrlarni attestatsiyadan o'tkazishni tashkil etish, ta'lim tashkiloti faoliyati samaradorligini baholash mezonlariga o'zgartirishlar kiritish bo'yicha tavsiyalar tayyorlash.

Shu munosabat bilan ta'lim tashkilotlarining tashkiliy va boshqaruv tuzilmasini jarayonlarni boshqarish doirasida loyihalash zarur.

Professional ta'limning DTSlarini samarali amalga oshirish va ta'lim natijalariga erishish uchun shart-sharoitlarni yaratish, xususan, ta'lim tashkilotlarida amalga oshirilayotgan yo'nalishlar bo'yicha asosiy kasbiy ta'lim dasturlarining o'zgaruvchan qismini shakllantirish bo'yicha nizomlarni ishlab chiqish; shablonlarni va ta'limni rejalashtirish hujjatlarining yagona shakllarini ishlab chiqish. Ta'lim tashkilotlari xodimlarining malakasini oshirish kurslarini quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tashkil etish:

1. Kasbiy standartlar talablari va mehnat bozori talablarini ta'lim natijalariga o'tkazish.

2. Kollejning ta'lim xizmatlari bozorida joylashish strategiyasini amalga oshirish.

3. Qabul kompaniyasini tashkil etish.
 4. Litsenziyalash va akkreditatsiya jarayonlarini ta'minlash.
 5. Ta'lim dasturlarini kasbiy standartlar talablariga va mehnat bozori talablariga moslashtirish.
 6. Talabalar uchun ta'lim natijalariga erishish uchun individual kasbiy va shaxsiy traektoriyani tashkil etish.
 7. Ta'lim natijalarini baholashni tashkil etish.
 8. Resurslarni shakllantirish va rivojlantirish (axborot, kadrlar, moddiy-texnik ta'minot, moliyaviy).
- Shunday qilib, professional ta'lim tizimidagi muammolarini nazariy tahlil qilish ushbu darajadagi ta'lim tashkilotlarida o'quv jarayonini boshqarish tizimini qayta ko'rib chiqish zarurligini aniqlashga imkon beradi, bu esa davlat qonunchiligi va DTS talablariga binoan belgilanadigan kontseptual asoslarga ko'ra qurilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. Коротков, Э.М. Качество образования: формирование, факторы и оценка, управление [Текст] / Э.М. Коротков. - М. : ГУУ, 2002. - 150 с
2. Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений [Текст] / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. - М.: Академия, 2005. - 173с.
3. Куторго, Н.А. Модульно - компетентностная технология реализации стандарта СПО в колледже [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : / Н.А. Куторго. М. : Федеральный институт развития образования. - 2014. - 240с.
4. Бухарова, Г.Д. Системы образования: учебное пособие. [Текст] / Г.Д. Бухарова. - Ростов н/Д.: Феникс, 2008.-475 с.
5. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son
6. Ковлякова, В.Е. Оценка качества среднего профессионального образования в рамках государственного контроля [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : / В.Е. Ковлякова. - Москва : Московский городской педагогический университет, 2013. - 209 с
7. Беленький, П.П. Модель построения образовательного процесса в учреждении среднего профессионального образования на основе новых информационных технологий [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : / П.П. Беленький. - Москва : Институт развития профессионального образования, 2006. - 208 с.
8. Бобков, В.Н. Кризис образования и науки в России главный тормоз в ее переходе на стратегию инновационного развития [Текст] / В.Н. Бобков, А.И. Субетто. - Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2010. - 40 с.